

Назаркевич О.Б.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянута система державної підтримки малих сільськогосподарських підприємств. Досліджено світовий досвід державної підтримки аграрного сектора економіки та особливості розподілу державних субвенцій на розвиток сільськогосподарського виробництва. Розглянуто світовий досвід стимулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції і пріоритетні напрями державної підтримки малих підприємств в Україні. Подано заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США і країн Європейського Союзу.

Ключові слова: *мале аграрне підприємство, державне регулювання, державна фінансова підтримка, фінансування, аграрний сектор, суб'єкти підприємницької діяльності, органічна продукція, дотації, субсидії.*

Постановка проблеми. Розвиток малого аграрного підприємництва є одним із головних чинників швидкого і ефективного інтегрування України до міжнародної економічної спільноти. Функціонування ринкової моделі економіки неможливе без малого підприємництва, яке виконує низку першочергових завдань, необхідних для життя людей. Прийняття України до Світової організації торгівлі (СОТ), сприятливі кліматичні умови, родючі землі і працездатність населення є головними передумови для забезпечення населення не лише України, але й світу продуктами харчування. Реалізувати потужний потенціал аграрного комплексу малі підприємства зможуть лише при активній державній підтримці. Високу ефективність від державного регулювання малих господарюючих суб'єктів можна отримати при залученні міжнародного досвіду і підтримки, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку малого підприємництва і необхідність його державного регулювання знайшли своє висвітлення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких П.Девідсон, Й.Шумпетер, М.Туган-Барановський, А.П.Макаренко, В.В.Липчук, Л.Ю.Мельник, П.Т.Саблук, Г.В.Черевко.

Формулювання цілей статті. Основна мета дослідження – розгляд зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку малих сільськогосподарських підприємств та визначення перспектив його адаптації до вимог СОТ в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале підприємство – основа економіки майже всіх розвинених країн світу. У сільському господарстві 50 % валової продукції припадає на дрібні фермерські господарства. Посівні площі цих господарств у середньому становлять не більше 2-х гектарів, що приблизно дорівнює двом футбольним полям. Лише 30 % продукції виробляється великими промисловими сільськогосподарськими підприємствами. В Азії та країнах Африки дрібні сільгоспвиробники управляють більш ніж 400 мільйонами ферм і виробляють понад 80 % споживаних продуктів харчування [5; 5 с.].

Організація Об'єднаних Націй (ООН) 2014 рік оголосила Міжнародним роком сімейних фермерських

господарств, які суттєво впливають на скорочення бідності та підвищення глобальної продовольчої безпеки. На планеті, окрім вирішення масштабних соціальних проблем, малі сільськогосподарські підприємства отримали широкі повноваження щодо забезпечення екологічно чистої продукції. В ролі розпорядників і охоронців природних ресурсів господарства покликані бути головними реалізаторами вимог сталого розвитку світу. Головний аргумент такої великої уваги до малих сільськогосподарських підприємств – вони найкраще здатні забезпечити екологічну і продовольчу безпеку у майбутньому. Оскільки населення у світі зростає, натомість через глобальне потепління та антропогенний тиск на агроландшафти, родючі ґрунти зникають. Саме тому збільшення потреби в продуктах харчування вимагає дбайливого і відповідального господаря на сільськогосподарських землях.

Варто підкреслити позицію Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку щодо першості дрібних і сімейних фермерських господарств в трансформації світового сільського господарства [3]. Цей фонд закликає до підтримки програм на національному і глобальному рівнях, які сприятимуть сталому розвитку сімейного фермерства.

Зацікавлення світових економічних, політичних і фінансових організацій у розвитку малих аграрних підприємств є обґрунтованим і зрозумілим. Сприяння у діяльності цих організаційних форм у розвинених країнах є різним в залежності від умов і потреб, проте їх досвід свідчить, що ефективність малого підприємництва у сільському господарстві суттєво залежить від державної підтримки, а саме – субсидій. Суть пільг для сільського господарства полягає у тому, що держава, виконуючи регулюючу функцію, підтримує сільгоспвиробників за рахунок усіх платників податків, держбюджету країни. І така підтримка, як це демонструє український АПК, дає незрівнянні позитивні результати: зростання ВВП, забезпечення продовольчої безпеки держави, формування позитивного зовнішньоторговельного сальдо.

Загальна сума пільг за спеціальним режимом оподаткування ПДВ у 2013 році склала 16 млрд грн. Загальна площа усіх сільськогосподарських угідь – 41,5 млн га. Отже, державна підтримка за рахунок ПДВ на 1 га сільгоспугідь в Україні у 2013 році становила 385 грн або € 25/га. Тоді як у ЄС, куди Україна із своїм аграрним сектором прямує, державна підтримка на 1 га значно вища. Так, у 2013 році максимальна

© Назаркевич Оксана Богданівна, аспірантка кафедри економіки України Львівського національного університету імені Івана Франка, тел. 0964105737, e-mail: oksankanaz@gmail.com

пряма підтримка сільського господарства серед країн ЄС була у Греції – 544 євро/га (у 23 рази більша, ніж в Україні), мінімальна – у Латвії – 83 євро (3,5 рази більше, ніж в Україні), не кажучи вже про субсидії на розвиток територій [1].

Рівень підтримки аграрного сектору економіки України є надзвичайно малим. У порівнянні з іншими видами економічної діяльності в Україні субсидії сільському господарству виглядають мізерними.

Таблиця 1. Середньозважені ставки за кредитами по окремих країнах, %

Назва країни	Ставка, %	Назва країни	Ставка, %
Японія	1,5	Польща	8,7
Австрія	2,5	Молдова	13,3
Німеччина	3,1	Аргентина	14,1
Франція	3,4	Україна	18,4
США	3,3	Гондурас	18,5
Велика Британія	4,2	Грузія	22,1
Італія	5,2	Білорусь	19,5
Китай	6	Уганда	26,3

Джерело: [1]

Визначаючи розвиток аграрного сектору пріоритетним та зміцнення присутності України на світовому ринку аграрної продукції як один із шляхів забезпечення стійкості та динамічності економічного розвитку країни, слід враховувати особливості конкурентної ситуації на цьому ринку. Основними напрямками активної державної підтримки сільськогосподарського виробництва провідних країн світу є:

- підтримка товарного виробництва та підвищення конкурентоспроможності малих аграрних суб'єктів господарювання у зв'язку із виробництвом ними екологічно чистої продукції;
- підтримка дрібних товаровиробників, починаючих підприємців, сімейних ферм та кооперативних об'єднань;
- охорона земель та раціональне використання сільськогосподарських угідь;
- встановлення цін підтримки на окремі види сільськогосподарської продукції;
- розвиток аграрної науки та впровадження у виробництво новітніх екологічнобезпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, догляду за тваринами, систем обробки ґрунту та ін.

Так, на субсидії у країнах ЄС щорічно виділяється близько 40 % всього бюджету Союзу. Із загальної суми компенсаційних платежів 2/3 становлять виплати з розрахунку на земельну площу і поголів'я тварин. З метою стимулювання фермерів до пошуку нових прибуткових напрямів їх діяльності значне поширення також одержали виплати субсидій на підтримку якості сільськогосподарських угідь [2; с. 38].

Щодо якості продукції, то у європейських країнах зростає попит на органічну продукцію. Зважаючи на те, що ціни на таку продукцію вищі на 20-30%, а в Україні більшість виробленої продукції можна вважати органічною, вона може стати постійними експортером цієї продукції на ринку країн ЄС [9; с. 327]. Важливим чинником, що сприяє розвитку органічного виробництва, в багатьох країнах світу є державна підтримка, зокрема ефективно діючі законодавство та стандарти для органічного сектору економіки. Так, органічне за-

конодавство має Туніс, а країни Азії мають розвинуту мережу різноманітних каналів збуту – це спеціальні органічні базари, невеликі роздрібні магазини, відділи супермаркетів, багаторівневий прямий продаж та Інтернет-магазини. В США продукція органічного сільськогосподарського виробництва реалізується, у першу чергу, на місцевих фермерських ринках, діють спеціальні «органічні» ресторани і кафе, в звичайних ресторанах пропонують страви з органічних продуктів [4; с. 163].

У США відповідно до Закону «Щодо продовольства, охорони природних ресурсів та енергетики» від 18.06.2008 р. державна підтримка спрямовується на розвиток товарного виробництва та підвищення рівня доходів фермерів і включає прямі виплати і цільові ціни. Передбачено субсидії при виробництві пшениці, кукурудзи, ячменю, вівса, рису, бавовни, горошку, чечевиці, нуту. Підтримка виробників молочної продукції здійснюється через ціни підтримки сиру типу «чеддер» (1,13 дол./фунт), масла вершкового (1,05 дол./фунт) і знежиреного молока (0,8 дол./фунт). Якщо ринкові ціни на цю продукцію нижчі від зазначених рівнів, товарно-кредитна корпорація викупає молочну продукцію за цінами підтримки. Також надається грошова компенсація виробникам молока у випадку, якщо ринкова ціна на молоко нижча, ніж 16,94 дол. США за 100 фунтів [7].

У Законі посилено державну підтримку розвитку фермерських ринків через виділення грантів для фермерських придорожних ринків та інших форм продажу сільськогосподарськими товаровиробниками продукції безпосередньо в місцях її виробництва. Вводиться в дію програма часткової компенсації витрат на сертифікацію органічної продукції в обсязі 22 млн дол. США протягом 5 років. Законом передбачено надання державної підтримки фінансово слабшим товаровиробникам або фермерам, які розпочинають свою діяльність: фермерам, які одержують понад 0,5 млн дол. США річного доходу від їх позафермерської діяльності або 0,75 млн дол. США від фермерської діяльності, не надаються субсидії. Характерною рисою сучасності в багатьох країнах є швидкий розвиток органічного ринку дитячого харчування [4; с. 163].

В Україні 9 січня 2014 року набрав чинності Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [6]. Цей закон є дуже важливим кроком для врегулювання питання вирощування екологічно чистої продукції із максимальним використанням властивостей природи, підвищення родючості ґрунтів, очищення вод від хімікатів, оздоровлення людей. Проте дія цього закону є досить обмеженою, оскільки він вимагає прийняття багатьох підзаконних нормативно-правових актів. Щодо державної підтримки, то закон не деталізує це питання, а перенаправляє до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», який не містить згадки про органічне сільськогосподарське виробництво.

Спеціальний закон повинен був би містити конкретні положення щодо заохочення здійснення саме органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Досвід державного регулювання продовольчого комплексу в європейських країнах свідчить про принципово нову схему взаємодії держави і господарських суб'єктів. Цей підхід пов'язаний з прямим вирішенням економічних проблем через створення ефективних, прозорих інструментів регулювання. Державні заходи щодо регулювання аграрного сектора економіки в розвинутих країнах Північної Америки та Європи мають не тільки ринкове спрямування (підтримка чи обмеження попиту і пропозиції), вони також мають на меті викликати структурні зрушення в разі необхідності збалансування внутрішнього та міжгалузевого розподілу (табл. 2).

Таблиця 2. Основні заходи державного регулювання аграрного сектора економіки США і країн Європейського Союзу [8]

Країни	Заходи державного регулювання аграрного сектора економіки	
	ринкового спрямування	спрямовані на структурні зрушення
США	<ul style="list-style-type: none"> - компенсації за 1 га посівних площ, виведених з обігу; - підтримка цін для стабілізації доходів фермерів; - підтримка методів обробітки ґрунту, що незначно впливають на навколишнє середовище за допомогою компенсаційних платежів 	<ul style="list-style-type: none"> - пільгове кредитування виробництва окремих видів продукції; - різні форми сприяння експорту; - надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок; - організація вільних економічних зон для залучення інвестицій
Країни ЄС	<ul style="list-style-type: none"> - компенсація за 1 га посівних площ, виведених з обігу; - використання квот по молоку, м'ясу, цукру; - підтримка цін на маслинову олію і тверді сорти пшениці; - компенсація за проведення екологічно чистого виробництва; - дотування участі фермерів в системах контролю якості харчових продуктів 	<ul style="list-style-type: none"> - спільне фінансування програм розвитку найбільш слабких і нужденних територій; - організація вільних економічних зон для залучення інвестицій; - гранти для програм розвитку сільських районів; - дія програм розвитку органічного виробництва

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у країнах із розвинутою ринковою економікою малі сільськогосподарські підприємства посідають чільне місце в економіці, а також отримують належну підтримку з боку державних і недержавних інституцій. Це забезпечує їх розквіт, що у свою чергу сприяє розвитку економік цих країн у цілому, з іншого боку – ця підтримка сприяє забезпеченню продовольчої безпеки. У

світовій практиці вважається нормою державна підтримка малого бізнесу в інтересах нації. З метою зміцнення присутності української продукції на світовому ринку слід враховувати особливості конкурентної ситуації на цьому ринку і, зокрема, проводити активну державну підтримку сільськогосподарського виробництва малими підприємствами, які найкраще зможуть забезпечити соціальні, економічні та екологічні потреби споживачів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агросектор: Листу Мінфіну про ПДВ-пільги присвячується /Аналітичний департамент УАК // Аграрний тиждень України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/analtika/16801-agrosector-listu-mnfnu-pro-pdv-plgprisvyachuye tsya.html>
2. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК: монографія [М.Я.Дем'яненко, П.Т.Саблук, В.М.Скупий та ін.]; за ред. М. Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
3. International Year of Family Farming: IFAD's commitment and call for action [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifad.org/events/iyff/>
4. Органічне виробництво в світі: реалії та перспективи /О.А.Томашевська //Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 161-164.
5. Світові тенденції в сільському господарстві /«Агрономіка – БайерКропСайенс». – 2014. – № 1. – 19 с.
6. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 03.09.2013 № 20-21. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
7. Собкевич О.В. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. Аналітична записка / О.В.Собкевич, В.М.Русан, А.Д.Юрченко //Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/910/>
8. Ульяновченко Ю.О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України /Ю.О.Ульянченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/05.pdf>
9. Яворська Т.І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Т.І.Яворська – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 386 с.

Одержано 15.09.2014 р.